

The creative method consists of personalized-creative methods aimed at revealing and activation of a violinist's personality artistic potential in order to form a project-conception of potential-progressive development of the components which form violinist's performing culture. Methods which form artistic-creative and technical-artistic music-performing violinist's personalization belong to these methods.

The block of methods of projective method is aimed at surpassing planning of professional violinist's qualities previous modeling of individually conditioned artistic and technical methods of performing activity, forming ability to self-modeling and incarnation of performing projects, the content of which is modeling of qualitatively new professional arranging to self-fulfillment of personalized artistic and performing project conception. The purpose of projecting method is a system and consistent modeling of training to solve problem situations, which demand heuristic and search efforts from a student and a teacher, aimed at working of optimal self-realization ways of project conception, its required public representation, self-analyses and reflection of project problem solution results.

Key word: *creative designing, artistic-personalized art, a violinist's performing personality, a project-conception of performing, acme-types of interpretation.*

УДК 371.135.5(065)

М. М. Бикова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ЗАСОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ

У статті розкривається зміст понять «етнопедагогіка» «засоби етнопедагогіки», «спільність педагогічних культур», «етнос», розглядаються сутність виховних засобів народної педагогіки, можливість використання їх у провідних напрямках виховного процесу, аналізується місце засобів етнопедагогіки в процесі становлення особистості. Також характеризуються можливі шляхи конструктивного використання етнопедагогічних знань у процесі формування національної самосвідомості особистості школяра.

Ключові слова. *Етнопедагогіка, народна педагогіка, засоби етнопедагогіки, національна самосвідомість, педагогічна культура, народні традиції, етнотрадиційна освіта.*

Постановка проблеми. Проблема виховання підростаючого покоління є найважливішим складником національної культури кожної нації. Передача всіх історичних, культурних, трудових і моральних традицій батьків, дідів та прадідів завжди була запорукою вічності життя нації. У нашій країні об'єктивно зростає інтерес до етнічних проблем, але варто пам'ятати, що етнопедагогічні аспекти – зона перетину різних, можливо полярних інтересів. Від їх вирішення залежать як орієнтири навчання й виховання підростаючого покоління, так і конструктивність національної політики держави. Саме цю важливу задачу покликана вирішувати етнопедагогіка, предметом якої є такий складний соціально-культурний феномен як народна педагогіка.

Мета статті – розглянути сутність засобів української народної педагогіки як елемента сучасної національної системи виховання.

Виклад основного матеріалу. Етнопедагогіка – галузь педагогіки, що включає в себе емпіричні педагогічні знання, навички, досвід певного етносу у вихованні підростаючого покоління. В етнопедагогіці загальнолюдські надбання трудового, етичного, естетичного виховання втілюються в системі виховання даного народу. Етнопедагогіка пояснює народну педагогіку та пропонує шляхи її використання в сучасних умовах, збирає й досліджує досвід етнічних груп, заснований на багатовіковому, природному, розвивальному з'єднанні народних традицій. Предметна галузь етнопедагогіки не залишається незмінною: задачі формуються й уточнюються залежно від змін соціального замовлення, пов'язаного з рухом суспільної самосвідомості.

Зараз у суспільстві нових соціальних і особистісних цінностей необхідно у дослідженнях з етнопедагогіки та народної педагогіки особливу увагу приділяти трансляції рідної культури, яка складається з елементів культур різних регіонів, формуванню національного характеру й національної самосвідомості в площині варіативності мислення, визначенню етнічного утворення як відкритої педагогічної системи, що виводить носіїв традиційної етнічної культури до загальнодержавної та світової.

Глибинний зміст етнопедагогічних знань не в роз'єднанні, а навпаки, в об'єднанні народів, у подоланні міжнаціональних суперечностей. Немає більш кращої, або менш кращої, більш правильної, або менш правильної культури в різних частинах нашої країни. Усі елементи і кращі, і правильні, але різні. А що стосується педагогічної культури різних етносів, то можна спостерігати багато спільних рис, що пояснюються спільністю історичних умов розвитку, спільністю цілей та інтересів, загальнолюдськими духовно-моральними цінностями, спільністю основ народної психології, взаємовпливом педагогічних традицій різних народів. Вивчення проблеми спільності педагогічних культур переконує в тому, що в багатьох випадках саме спільність найкраще підкреслює самобутність культур представників різних етнографічних груп. У кожній культурі багато є такого, що в змозі збагатити світову цивілізацію. Тому конструктивний тільки діалог культур, у результаті якого відбувається взаємне збагачення етнопедагогічними надбаннями. А народи, які поєднані спільністю цілей, підіймаються на ще більш високий рівень культури й моральності. Усвідомлення теоретико-практичних проблем народної педагогіки стає найбільш продуктивним у контексті педагогічних культур різних етносів, воно допомагає виявити та пояснити специфічні риси кожної з культур. А стосовно педагогічного процесу – показати історичні та змістові взаємозв'язки національних духовних культур.

Повноцінну, цілісну, національно свідому особистість із почуттям власної гідності, справжньою глибинною повагою до представників різних етнічних груп, високими моральними якостями можливо виховати тільки

завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій і звичаїв. А ця система має формуватися з національного світогляду, філософії народу, національної ідеології. Якщо ж вона ґрунтується на ідеях лише якоїсь однієї партії чи іншої громадсько-політичної організації, то можемо отримати лише фанатичне, з яскраво вираженими ознаками гіпертрофії національної психіки, або байдуже егоїстичне покоління меркантильного типу без певних національних ознак.

Протягом віків в Україні сформувався педагогічний досвід народу, втілений у його мудрості, уміннях і навичках виховання наступних поколінь. Цей досвід відображений у засобах виховання, тобто у фольклорі, іграх, танцях, мистецьких творах, обрядах і традиціях. Велике місце у вихованні посідають пісні, прислів'я, приказки, казки, билини. Вони морально орієнтують особистість, допомагають регулювати поведінку людини в певній життєвій ситуації. Герої цих творів наділені високошанованими народом якостями (сміливість, відвага, доброта, чесність, правдивість, прагнення допомогти людям, працелюбність тощо), які допомагають формуванню морального ідеалу.

Народна пісня супроводжує людину від народження до смерті. Під впливом такої пісні формується світосприйняття, складаються етичні уявлення, у них можна знайти відповіді майже на всі життєві питання. Тій самій меті слугували й прислів'я, які склали для народу морально-практичну філософію. Усі факти, усі випадковості життя, усі вчинки, як гарні, так і погані, українці підводили під мірило прислів'їв. За допомогою прислів'їв можливо навіювати страх, надію, правила чесності та доброчесності, повагу до старших, бережливість, охайність, працелюбство. Прислів'я переслідують пороки та виправляють недоліки.

Народна педагогіка ненав'язлива: це і колискова пісня, і казка або скоромовка, і народні ігри, які будять розум, спонукають дитину замислитися над невідомими явищами, почуттями людей.

Народні настанови вчать усіх і всьому, у їх основі – позитивне, перевірене тисячоліттями знання про людину та людські спільноти як єдину можливу форму їх існування. Моральні сентенції, що зафіксували спостереження мільйонів людей над своїми побратимами, актуальні й досі, а їх вплив на сучасників майже не можна переоцінити.

В українській народній педагогіці існувала ціла система пересторог і приписів, що слугувала засобом організації життя й поведінки підростаючого покоління та була спрямована на запобігання небажаних для соціуму вчинків і забезпечення засвоєння соціально схвалюваних норм поведінки.

Виховуючи культуру поведінки, в Україні здавна застосовували засоби ненасильницького впливу, які отримали назву забобонів, проте в народі вони випробувані протягом століть. Вони дуже схожі на прикмети та повір'я, які пов'язані з передсудом та марновірством. Їх ефективність пояснюється тим,

що вони належать до певного роду залякування. Це табу, тобто заборона, порушення якої невідворотно та жорстко карається надприродними силами. У сучасному тлумаченні вони означають встановлення, обмеження, пересторогу, якщо порушити його – «не то буде...».

Ці вислови недостатньо вивчені, тому, що вони по-перше, мають поширення в суто домашній обстановці; по-друге, за формою непоказні, позбавлені образної яскравості, поетичної метафоричності, а за змістом нелогічні, сприймаються як мовлення недалекої, безграмотної людини.

У значній частині подібних забобонів функції покарання покладалися на лісовика, домовика, польовика, відьму та на інших демонічних персонажів. Наприклад, дитині, яка погано засинала, казали: «Спи, не то бабай прийде та забере тебе». Або: «Не можна вночі дивитися в колодязь, бо відьма поцілує».

Деякі перестороги стосувалися побутових справ і методики їх виконання. Наприклад: «Якщо у дівки поділ спідниці мокрий, то чоловік буде п'яниця», «Не обмітай кругом себе, бо не вийдеш заміж», «Не треба вимітати з-під ніг, бо танцювати не вмітимеш», «Не перемітай через поріг, бо хлопці не любитимуть», «Не можна лущити насіння, як ідеш по воду до колодязя, бо на тебе люди будуть плюватися», «Через поріг нікому нічого не давай, бо сам будеш просити», «Не залишай ножа на ніч на столі, бо сім'я пересвариться», «Не можна пригощати дівчину на незастеленому столі, бо її чоловік буде лисим». Сьогодні в багатьох родинах подібні забобони можна побачити, що свідчить про їх живучість і дієвість.

Щоб запобігти простуди в дитини, яка набігалася та хоче відпочити на землі, використовували перестороги про польовиків, луговиків, водяних, які начебто душать сплячих на землі людей, наводять на них ще більш міцний сон і напускають різноманітні лихоманки, важкі хвороби. Наприклад: «На межі не лежи, бо гадина вкусить». А щоб дитина не пила воду з неперевічених джерел, використовували такі забобони: «Чорти полюбляють вселятися в людей, якщо пити воду безпосередньо з струмка», «Не пей нападкой (ставши на коліна чи лежачи на животі) – подтолкнет черт лопаткой».

Проте, існувала ціла система приписів, спрямованих на охорону й захист природи. Добре ставлення до неї в селянському середовищі ґрунтувалося на православно-християнських традиціях, отже вбивство, навіть найменшого витвору природи, оцінювалося як гріх.

Основою природи в українських традиціях вважалася Мати – сира земля, ставлення до якої було особливо шанобливе: «Землі не можна бити, бо вона – мати, а матері гріх бити», навіть у деякі дні року було заборонено турбувати землю господарською діяльністю: «На Духів день – земля іменинниця, гріх її пахати».

Також із великою повагою ставилися до сонця, вогню, води. Іноді детально вказувалося, які саме дії забороняє здійснювати звичай: «Не

плюй на сонце, бо язик відпаде», «Не показуй пальцем на сонце, бо відсохне палець», «Не можна показувати пальцем на місяць, бо палець відсохне. А якщо вже таке ненароком сталося, то палець слід тричі вкусити», «Вогонь святий і лаяти його не можна», «Не можна кидати у вогонь брудного», «Не плюй на вогонь, бо на тому світі лизатимеш розпечену сковорідку», «На пожежі не можна красти, бо і твій дім згорить», «Не можна пригощати водою із сімейного кухлика чужих людей, бо почнуть втручатися в сім'ю сторонні».

Серед іншого можна побачити деяку боязкість перед природними явищами: «Пожежу від блискавки можна погасити лише сироваткою, квасом або козячим молоком», «Під час грози не можна їсти й узагалі відкривати рота, щоб не дати туди проникнути чортові, за яким літає блискавка чи стріла», «Під час грози не можна стояти під дубом чи вербою, бо там ховається чорт від громового удару», «Не показуй на блискавку пальцем, бо хата згорить», «Коли йде дощ, то не можна бігти, бо припустить ще сильніше», «Коли насувається градова хмара, тоді жінкам треба викинути з хати на подвір'я рогац, лопату й помело (предмети, на яких люблять кататися відьми), щоб задобрити розгнівану відьму», «Хуртовини бувають від того, що чорти святкують своє весілля», «Сніг падає від того, що ангели очищають дорогу на небі».

Багацько природоохоронних настанов спрямовано на захист птахів і звірів на запобігання «жорстокості дитячих рук»: «Не можна скидати гнізда ластівки, будеш рябим», «Хто зруйнує гніздо лелеки – матиме велике нещастя або блискавка підпалить його хату», «Не можна чіпати сорочих яєць, бо вона потім буде курчат красти, і лице порябіє». До речі, небезпечність появи на обличчі веснянок була вагомою для селянської дитини, бо веснянки – особливість зовнішності, яка суперечила уявленням про красу.

Тваринництво завжди було провідним джерелом благополуччя селян, і неуспіх у розведенні тварин міг привести родину до дуже скрутного становища. Отже, дитині прищеплювали певні заборони щодо здійснення необачних вчинків: «Не можна стукати, коли гуска сидить на яйцях, бо позавмирають гусята», «Не можна нічого позичати нікому, коли знайдеться телятко, бо молока поменшає», «Не можна нести дійницю з молоком незакритою, бо як хто загляне в дійницю, то молока в корови поменшає».

Традиційна народна педагогіка намагалася виховати в дітях любов і до домашніх тварин: «Як приб'ється чужий собака до двору, то це на щастя», «Якщо дівку вкусить собака, то вона невдовзі вийде заміж», «Собака напроти тебе біжить – добра ознака». Оскільки кішка часто розглядалася як тварина, в образі якої втілюється домовик, то вважалося, що «Кішку бити гріх – образиш домовика», «Не можна гладити kota проти шерсті, бо в хаті буде марево», або: «Кота вбити – сім років ні в чому удачі не бачити». Ставлення до кішки слугувало показником духовних якостей людини. Існувала прикмета: «Хто

котів любить, той і жінку буде любити». Досі практикується давній звичай, коли при переході в нову хату наперед пускати кішку.

Отже, аналіз деяких переписів, забобонів і пересторог як важливих засобів українського народного виховання демонструє, що вони охоплювали майже всі сторони життя людей. Побудовані на повір'ях і прикметах, вони відображають мудрість народу й містять накопичені віками знання про оточуючий світ. Зараз вони здаються наївними, але їх детальне вивчення та використання у виховному процесі може багато в чому збагатити педагогічну практику. Як бачимо, українська народна педагогіка й нині користується традиційними етнічними нормами та зразками виховання дітей.

Які ж риси характеру слід виховувати в дітей за допомогою засобів української етнопедагогіки, щоб вони стали людьми з високою національною свідомістю, гордістю й гідністю? У праці «Виховний ідеал» Григорій Ващенко пропонує визначити деякі елементи виховного ідеалу народної педагогіки, на яких базуються пріоритети виховання, а саме:

-українські культи, що формують екологічне мислення: Землі-Матері, Живої Води, Вогню-Сварожича, Предків, Дерева, лісу, хліба. Українські таїнства й обряди: творення Роду, смерті й безсмертя, священної пожертви, посвяти, освячення зброї, благословення, очищення землею, водою, вітром і вогнем, освячення шлюбу, наречення дитини, обряди Кола Сварожого (українського календаря) – ось ті цінності, які наш народ переховував віками;

- моральні норми українця-рідновіра – це норми українського суспільства:
- екологічне ставлення до природи й довкілля;
- національна гордість;
- людська гідність;
- засудження рабства та зверхності;
- працьовитість і дбайливе ставлення до матеріальних цінностей.

Слід зазначити про необхідність вироблення конкретної цілісної системи національного виховання української молоді, яка б включала такі дисципліни, проблеми та звичаї народу:

1. Рідна мова.
2. Родовід своєї сім'ї.
3. Етногенез своєї нації.
4. Етнографія та антропологія своєї нації.
5. Рідна історія.
6. Природознавство рідного краю (регіону).
7. Українська міфологія.
8. Український фольклор.
9. Український народний танець.
10. Національне мистецтво.

11. Народний календар.
12. Національна символіка.
13. Історія етнічної релігії.
14. Національні релігійні традиції.
15. Родинно-побутові звичаї народу.
16. Народна звичаєвість та обрядовість.
17. Народна ботаніка та медицина.
18. Народна метеорологія та інше.

Українська етнопедагогіка є власне національною виховною системою, що сформувалася завдяки поєднанню народного, національного й загальнолюдського, завдяки зв'язку минулого із сучасним в історії нашого народу. Ця система є сьогодні надійним фундаментом національного реформування нашої освіти й виховання, розв'язання завдань формування особистості громадянина України:

- сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою;

- сформувати такі особистісно значущі якості, як національна свідомість, духовність людини, патріотизм із новим змістовим наповненням. Це виховання почуття любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальності за їх майбутнє, відкритості до сприймання різноманітних культур світу, освоєння духовних цінностей людства – гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, культури миру, національного примирення, збереження природи, всебічний розвиток індивідуальності дитини.

Висновки. Отже, національне виховання, включаючи одну з найсуттєвіших його галузей – етнопедагогіку, спроможне в недалекому майбутньому відродити генетичні корені українського народу, сформувати тип українця, здатного вивести свою державу на світовий рівень культури. А творче відродження етнопедагогічних традицій, їхнє пристосування до нових соціальних умов призводить до педагогічних знахідок та продуктивних нововведень і сьогодні може сприйматися як певний інноваційний феномен. Народна мудрість «Навчай народ, навчайся у народу» в сучасних умовах звучить досить актуально й адресована як вихователям, так і вчителям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хакимов Э. Р. Этнопедагогика как наука: предмет, функции, основные категории / Э. Р. Хакимов // Вестник Удмуртского университета. Педагогика и психология. – 2007. – №9. – С. 39–52.
2. Українські традиції і звичаї / Автори-упорядники Скляренко Валентина Марківна, Шуклінова Анастасія Сергіївна, Сядро Володимир Володимирович. – Харків : «Фоліо», 2008. – 318 с.
3. Прислів'я, прикмети та повір'я українського народу / Укладач Н. Кусайкіна. – 2-ге вид, виправл. та доп. – Харків : ВД «Школа», 2009. – 128 с.
4. Лозко Г. С. Українське народознавство / Галина Сергіївна Лозко. – 4-те видання, доповнене. – Харків : ВД «Див», 2010. – 472 с.

5. Євтух В. Б. Етнопедагогіка : навч. посібник. – Ч. 1 / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич, Н. М. Дем'яненко, В. В. Чепак. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 150 с.

РЕЗЮМЕ

Быкова М. Н. Средства украинской народной педагогики как элемент современной национальной системы воспитания.

В статье раскрывается суть понятий «этнопедагогика», «средства этнопедагогика», «общность педагогических культур», «этнос», рассматривается содержание воспитательных средств народной педагогики, возможность использования их в ведущих направлениях воспитательного процесса, анализируется место средств этнопедагогика в процессе становления личности. Также характеризуются возможные пути конструктивного использования этнопедагогических знаний в процессе формирования национального самосознания личности школьника.

Ключевые слова: этнопедагогика, народная педагогика, средства этнопедагогика, национальное самосознание, педагогическая культура, народные традиции, этнотрадиционное образование.

SUMMARY

Bykova M. Means of Ukrainian folk pedagogy as an element of modern national educational system.

The author touches upon the problem of education of the younger generation which is an important component of the national culture of each nation. The transfer of all historical, cultural, human and moral traditions of the parents, the grandparents and the great grandparents have always been the key to eternal life of the nation. In our country interest to ethnic problems is growing, but keep in mind that ethnopedagogical aspects are zone crossing different, possibly polar interests. Their solution depends on orientation training and education of the younger generation and constructive national policy. That is the important task can be solved by means of ethnopedagogy whose subject matter is a complex socio-cultural phenomenon as folk pedagogy.

The article reveals the content of the notions of «ethnopedagogy», «means of pedagogy», «community pedagogical cultures», «ethnicity», examines the nature of educational media folk pedagogy, the possibility of using them in the leading directions of the educational process, shows the position of funds of pedagogy in the process of a personality formation. The author discusses the ways of constructive usage of ethnopedagogical knowledge in the process of national consciousness of formation of the pupil's personality.

Now in the society of new social and personal values special attention should be paid to broadcast native culture, which consists of elements of cultures of different regions, formation of national character and national identity in the sphere of the variability of thinking, the definition of ethnic education as an open educational system, exempting carriers of traditional ethnic culture to national and world culture. The deep content knowledge of ethnopedagogy does not separate, but rather bring together nations in overcoming interethnic conflicts.

National education, including one of the most important of its branches ethnopedagogy will be able in the near future to revive the genetic roots of the Ukrainian people, to form a Ukrainian type that can lead nation to the world cultural level. The creative renaissance ethnopedagogical traditions, their adaptation to the new social conditions leading to pedagogical findings and productive innovation can now be seen as a phenomenon of innovation.

Key words: ethnopedagogy, folk pedagogy, means of ethnopedagogy, national consciousness, pedagogical culture, folk traditions, ethnopedagogical education.